

AVOTPĒTNIECISKS IESKATS LATVIJAS ARHĪVU MATERIĀLOS PAR RĪGAS PILSĒTAS ATTIECĪBĀM AR KRIEVIJAS IMPĒRIJAS VARAS IESTĀDĒM 18. GADSIMTĀ¹

Anita Čerpinska

Dr. hist., pētniece, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts.
Zinātniskās intereses: Rīgas vēsture 18. un 19. gadsimtā.

Raksta mērķis ir izanalizēt Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabāto dokumentu kompleksu par Rīgas pilsētas un Krievijas caristes (no 1721. gada – impērijas) savstarpējām attiecībām laikā no 18. gadsimta otrā gadu desmita līdz 80. gadiem. Izvēlēts periods no Rīgas pilsētas padošanās brīža Krievijas caristei Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) laikā līdz vietniecības iekārtas izveidošanai, kas likvidēja pastāvošo pārvaldes organizāciju. Raksts parāda galveno attiecību veidotāju – rātes, Lielās ģildes un ģenerālgubernatora – arhīvu saglabātības pakāpi un tajos glabātos dokumentu kompleksus nevis kā atsevišķus nejaušus dokumentu kopojumus, bet apzināti laika gaitā izveidojušos tematiski un hronoloģiski kārtoto dokumentu kopumus. Saprotot to veidošanas likumsakarības un savstarpējo saikni, iespējams pilnībā atsegt lietvedības vešanas principus attiecīgās iestādēs un kompleksu veidošanās cēloņus, kas arī atklās savstarpējās attiecības nosakošos pamatelementus.

Atslēgas vārdi: Rīgas rāte, Rīgas ģenerālgubernators, iestāžu arhīvi.

Šis raksts veltīts Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LNA-LVVA) pieejamam dokumentu kompleksam, kas vēsta par attiecībām starp Rīgas pilsētu kā administratīvu vienību un Krievijas caristes (no 1721. gada – impērijas) varas iestādēm pēc Rīgas pilsētas padošanās Krievijas caristei 1710. gadā līdz vietniecības pārvaldes ieviešanai 18. gadsimta 80. gados. Tas ir laiks, kad Rīgas pil-

¹ Raksts izstrādāts Valsts pētījumu programmas projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” (VPP-IZM-2018/1-0018) ietvaros.

sēta nodibināja un izveidoja attiecību modeļus, kas pastāvēja līdz pat pilsētas pārvaldes reformām, kas ilga no 1877. līdz 1889. gadam, lai gan, protams, piedzīvoja noteiktas transformācijas atbilstoši laikmeta tendencēm. Raksta mērķis ir aplūkot dokumentu kopas par Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas varas elementu attiecībām 18. gadsimtā un savstarpējās saiknes starp šīm kopām, kā arī to veidošanās pamatnoteikumus. Par attiecīgo tēmu nepublicētie avoti pieejami arī Igaunijas Republikas un Krievijas Federācijas arhīvos, bet to apzināšanu un analīzi apgrūtina raksta tapšanas laikā pasaulē valdošā epidemioloģiskā situācija. Cerams, ka turpmāk būs iespējams iekļaut šos materiālus pētījumā.

Raksts ir kā turpinājums pētījumam par Rīgas pilsētas attiecībām ar Krievijas impēriju, kas aizsākās 2019. gadā Valsts pētījumu programmas ietvaros projektā “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” un kura pirmais raksts bija veltīts historiogrāfijai par šo tēmu un publicēts krājuma “Senā Rīga” 10. sējumā.²

Avotpētnieciskas ievirzes darbi Latvijas historiogrāfijā nav bijuši populāri, un var minēt tikai atsevišķus zinātniekus, kas pievērsušies rakstā aplūkojamai laiktelpai un tās avotu kompleksam. Savdabīgu liecību par arhīvu stāvokli atstājis 19. gadsimta 40. gados uz Rīgu atsūtītais Iekšlietu ministrijas ierēdnis Jurijs Samarins (*Samarin*, 1819–1876). Par administratīvo arhīvu, ieskaitot ģenerālgubernatora dokumentu, sakārtotību Rīgā viņš izteicies ļoti negatīvi. Pēc viņa domām, vietējās kancelejās neko nezinot par to, kas ir “lieta”. To vietā eksistējot saturiski vienvēidīgu dokumentu apkopojumi, piemēram, par arestantiem. Tajos dokumenti par noteikto tēmu likti hronoloģiskā kārtībā, un šie apkopojumi nekad nebeidzas. Neeksistējot dokumentu aprakstu, galda reģistru vai izejošo dokumentu žurnālu. Lietu vešana neesot sadalīta tematiski starp kancelejas darbiniekiem. Aktuālās lietas glabājoties kopā ar vecām.³ Kā secinājis vēsturnieks Jānis Zutis (1893–1962), 19. gadsimta vācbaltiešu pētnieki bija izcili vietējo

² Čerpinska, Anita (2020). Rīgas attiecības ar augstākām varas instancēm 18. gadsimtā: historiogrāfisks ieskats. No: Ieva Ose (red.). *Senā Rīga 10*. Rīga: Zinātne, 183.–199. lpp.

³ Samarina, Jurii (1889). *Sochineniia. T. 7: Pis'ma iz Rigi i istoriia Rigi*. Moskva: Mantov i Ko, s. 125.

vēsturisko arhīvu pārzinātāji. Tas stimulēja bagātīgu arhīvu dokumentu publikāciju (gan pārsvarā ne par 18. gadsimtu) sagatavošanu, bet ne avotpētnieciskus darbus, jo pozitīvisma filozofijas ietekmē faktu fiksēšana un avota teksta studijas bija galvenie vēstures pētniecības virzītājspēki.⁴ Izcils apliecinājums šai pētnieka tēzei ir Rīgas 18. gadsimta pirmās puses vēstures avotu izdevums trijos sējumos, kurā iekļauti visi vēsturniekiem pieejamie arhīvi un avotu izdevumi, bet nav sniegta to analīze.⁵ No padomju laika historiogrāfijas jāmin arhīvista un vēsturnieka Georga Jenša (1900–1990) pētījums par arhīvniecību Latvijā, kurā aplūkota Rīgas rātes (*Rath der Stadt Riga*) kancelejas izveidošanās, tās darbības pamatprincipi un arhīva galvenās sastāvdaļas, ļoti īsi – arī ģilžu un gubernatoru arhīvu veidošanās, atsedzot galvenos likumdošanas aktus par gubernatora arhīvu kārtošanas principiem, bet maz skarot 18. gadsimta ģenerālgubernatora kancelejas darbību un tās lietvedības vešanas kārtību.⁶

Vēsturnieks Teodors Zeids (1912–1994) pētījis galvenās Latvijas vēstures avotu grupas.⁷ Runājot par 18. gadsimta vēsturi, viņa pētījumā aplūkoti ne tikai vietējos arhīvos atrodamie materiāli, bet arī minēti galvenie Krievijas vēstures arhīvu fondi, kuri attiecas uz minēto periodu. Turklāt T. Zeids analizējis svarīgākās avotu grupas, piemēram, ģenerālgubernatora patentes, tiesu aktis, vaku grāmatas, landtāgu aktis u. c., kā arī to noderību pētniecībai. Autors uzsvēris arī lielo nozīmi, kādu pētniecībā jāvelta krieviski izdoto likumu salīdzināšanai ar attiecīgā laika vācu tulkojumiem, lai redzētu, kā likumi tika interpretēti.⁸

Padomju gados tapa dziļās avotu studijās balstīti pētījumi par Rīgas tirdzniecības vēsturi, bet salīdzinoši reti pētnieki pievērsās tieši avotpētnieciska rakstura sacerējumiem. Šeit jāmin Vasilijs Dorošenko (*Doroshenko*, 1921–1992), kurš, analizējot Rīgas tirdzniecības tiesas protokolus kā avotu pētniecībai par 17. gadsimta Rīgas

⁴ Zutis, Janis (1949). *Oчерки по истории Латвии. Част' I: Прибалтиско-немейская историография*. Rīga: Latgosizdat, s. 132.

⁵ Bulmerincq, August von (Hg.) (1902–1906). *Aktenstücke und Urkunden zur Geschichte der Stadt Riga 1710–1740. Hrsg. aus dem Nachlass des Dr. phil. Anton Buchholtz von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*. Bd. 1–3. Rīga: Häcker.

⁶ Ensh, Georgii (1981). *Iz istorii arkhivnogo dela v Latvii*. Rīga: Avots.

⁷ Zeids, Teodors (1992). *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*. Rīga: Zvaigzne.

⁸ Turpat, 186. lpp.

tirgotāju sakariem ar krievu un lietuviešu tirgotājiem, uzsvēris, cik svarīgi šāda tipa masveida materiālus skatīt kompleksi, nevis izraut no tiem atsevišķus piemērus.⁹ Lai gan Rīgas tiesu iestāžu materiāli neveido šī raksta tematikas avotu pamatkompleksu, tomēr tie ir cieši un neatraujami saistīti ar rātes darbību, tādēļ V. Dorošenko secinājums lielā mērā attiecas arī uz visām rātes vēsturiskā arhīva sastāvdaļām.

Runājot par jaunākajiem pētījumiem, jāatzīmē, ka Daugavpils Universitātes profesors vēsturnieks Aleksandrs Ivanovs savos darbos ir uzsvēris, cik būtiski pētniecības procesā ir “apzināt arhīva dokumentu krājumus, veidojot reprezentatīvu avotu bāzi savam pētījumam [...] un izvairīties no modernizācijas arhīva avotu satura interpretācijā”.¹⁰ Lai gan autors šeit runājis par Rīgas viduslaiku un agro jauno laiku dokumentiem, to pilnā mērā var attiecināt arī uz Rīgas 18. gadsimta vēsturi un tās avotu bāzi. Bieži vien no avota tiek pasmelta informācija, lai aprakstītu kādu faktu vai apstiprinātu kādu viedokli, bet novārtā paliek dokumenta tapšanas un attiecīgā laika dokumentu aprites izpratne.¹¹ Optimālu pētījumu rezultātu sasniegšanai nepieciešama tieši avotu kompleksu apzināšana, stingra dokumentu sastāva kontrole, to savstarpējo saikņu un hierarhiskās sakārtotības apzināšana.¹² Izsmēlošas avotpētnieciskas analīzes piemēru sniedzis Hamburgas Universitātes arhīva vadītājs Deniss Hormuts (*Hormuth*), publicējot Rīgas Lielās ģildes (*Große Gilde*) 17. gadsimta vecājo sola sēžu protokolu grāmatu.¹³ Viņš apskatījis ne tikai ģildes iekšējo uzbūvi un funkcijas, bet arī atsedzis ģildes dalību rātes lēmumu pieņemšanā, tiesības iniciēt apspriežamos jautājumus un

⁹ Doroshenko, Vasilii (1968). Protokoly rizhskogo torgovogo suda kak istochnik dlia izucheniiia ekonomicheskikh sviazei Rigi s russkimi, belorusskimi i litovskimi zemliami v XVII veke. V kn.: Anatolii Biron (otv. red.). *Ekonomicheskie sviazi Pribaltiki s Rossiei: Sbornik statei*. Rīga: Zinatne, s. 124–125.

¹⁰ Ivanovs, Aleksandrs (2015). Dokumentu komplekss par Rīgas attiecībām ar austrumslāvu pilsētām un zemēm 12.–17. gadsimtā Latvijas Valsts vēstures arhīvā: kompleksa rekonstrukcijas problēmas arhīvu zinātnē un vēstures pētniecībā. No: Valda Pētersone (galv. red.). *Rīga un rīdzinieki arhīva dokumentos* (Latvijas Valsts vēstures arhīva zinātniskie lasījumi, 1). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 7. lpp.

¹¹ Turpat, 8. lpp.

¹² Turpat.

¹³ Hormuth, Dennis (Hg.) (2015). *Das Memorialbuch der Ältestenbank der Großen Gilde zu Riga 1677–1702* (Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas, 8). Marburg: Verlag Herder-Institut.

iesniegt sūdzības, kas traktētas kā politiskās līdzdarbības forma agro jauno laiku pilsētas pārvaldē.¹⁴ Lai gan rakstītais attiecas uz zviedru virsvaras periodu, tas lielā mērā attiecināms arī uz 18. gadsimtu.

Šajā rakstā sākotnēji tiks aplūkoti pilsētas un valsts attiecību veidotāju fondi, jo šajos “fondos ir reprezentēti dokumentu dabiski kompleksi, kas veidoti secīgi un sistēmiski [...] institūciju [...] darbības dokumentēšanas gaitā, tādējādi dinamiski atspoguļojot to funkcionēšanu”.¹⁵ Tālākā raksta gaitā tiks apskatīti minētajos fondos glabātie dokumentu tematiskie kompleksi un tie kompleksi, kurus veido kāda noteikta tipa dokumentu ikdienišķa sistemātiska vākšana un kārtošana. A. Ivanovs izpētījis, ka Rīgas rātes 15.–18. gadsimta arhīvistu mēģinājumi savest kārtībā rātes arhīva dokumentus noveda pie dokumentu apriori tematiskas sistematizācijas, bet vēlāk – tīri formālas (hronoloģiskas) to sakārtošanas.¹⁶ Tikai pēc šādas analīzes veikšanas būs iespējams rekonstruēt un identificēt to dokumentu kompleksu, kas veido avotu bāzi pētījumam par Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas attiecībām. Izpēti veikšanai lieti noderētu pētījumi par Rīgas ģenerālgubernatora kancelejas un rātes kancelejas darbību un darbiniekiem, bet šāda pētījumu tēma pagaidām nav izraisījusi padziļinātu Latvijas vēsturnieku interesi.

GALVENIE PILSĒTAS UN VALSTS VARAS SAVSTARPĒJO ATTIECĪBU VEIDOTĀJI UN TO FONDI

Šajā raksta sadaļā tiks pieminēti galveno attiecību veidotāju vietējā līmenī – rātes, Lielās ģildes un ģenerālgubernatora fondi, lai tālāk varētu analizēt dokumentu kompleksus. Apjoma ziņā lielāko dokumentu kopumu par apskatāmo periodu veido Rīgas rātes arhīva daļas, jo atšķirībā no gubernāras institūcijām, kuras 18. gadsimta gaitā tikai formējās, rātei jau 17. gadsimtā bija sava kanceleja, lietvedības vešanas principi un dokumentu uzglabāšanas un arhivēšanas kārtība. Avotos ir norādes arī uz to, ka pēc rātskungu un rātes darbinieku nāves rāte sūtīja speciālu komisiju vairāku cilvēku sastāvā, lai mirušā

¹⁴ Hormuth, Dennis (Hg.) (2015). *Das Memorialbuch der Ältestenbank der Großen Gilde zu Riga 1677–1702*, 12.–13. lpp.

¹⁵ Turpat, 9. lpp.

¹⁶ Ivanovs. Dokumentu komplekss, 16. lpp.

dzīvesvietā atklātu un izņemtu ar viņa darbu saistītos papīrus.¹⁷ Šāda skrupuloza attieksme mums ir devusi pieeju vērtīgam avotu materiālam, kas citādi nebūtu nonācis līdz arhīvam. Tā ļāva saglabāties daudz lielākam un vienmērīgākam dokumentu apjomam nekā, piemēram, Rīgas ģenerālgubernatora kancelejā par attiecīgo periodu. Rīgas rātes arhīva izveidošanās vēsturi detalizēti aprakstījusi vēsturniece Ārija Zeida (1933–1984).¹⁸

Rātes arhīva daļas pašreiz glabājas trijos fondos. Rīgas rātes virskancelejas (*Oberkanzlei des Raths der Stadt Riga*, 749.) fondā apkopota t. s. “tekošā” rātes sarakste – dažāda veida sēžu protokoli, ienākošā un izejošā sarakste ar augstākām un zemākām instancēm. Rātes iekšējā arhīvā (*Inneres Archiv der Stadt Riga*, 8. fonds) specializētās ugunsdrošās telpās tika glabātas pilsētas privilēģijas, ar to apstiprināšanu, kā arī ar Rīgai piederošiem zemes īpašumiem saistītie dokumenti no 13. līdz 18. gadsimtam. Rātes ārējais arhīvs (*Aeusseres Ratsarchiv*, 673. fonds) laika gaitā ir piedzīvojis ievērojamus pārkārtojumus, tomēr tajā vēl joprojām atrodami dokumenti, kas kārtoti pēc noteiktiem tematiskajiem principiem un dalīti divās lielās grupās – pilsētas iekšējā dzīve un ārējās attiecības.

Rīgas ģenerālgubernatora kancelejas fonds (*Kanzlei des General-Gouverneurs*, 2715.) ietver dokumentus par laika posmu no Lielā Ziemeļu kara līdz 18. gadsimta beigām, kas hronoloģiski attiecas uz 1713. gadā izveidotās Rīgas guberņas pastāvēšanas laiku.¹⁹ To pārvaldīja ģenerālgubernators, kura kanceleja bija augstākais vietējās administratīvās pārvaldes orgāns. Pēc zviedru valdīšanas laika ģenerālgubernatora kancelejas parauga tajā bija izveidota vācu un krievu kanceleja, kas nodarbojās ar lietvedību attiecīgajā valodā. Fondā par apskatāmo laika posmu glabājas pārsvarā Valdošā senāta (*Pravitel'stviushchii Senat*, turpmāk – Senāts) un dažādu kolēģiju ukazi, atsevišķu sūdzību lietas, amatpersonu iecelšanas dokumenti, bet ļoti fragmentāri saglabājusies paša ģenerālgubernatora vai viņu aizvietojošā gubernatora izejošā sarakste gan ar zemākstāvošām, gan ar Sanktpēterburgas

¹⁷ Ieraksts rātes sēžu protokolu grāmatā par pārstāvju sūtīšanu izņemt mirušā birģermeistara Georga Bērensa (1684–1753) ar darbu saistītos dokumentus no viņa mājām, 02.03.1754. *LNA-LVVA*, 749–6–102, 74. lpp.

¹⁸ Zeida, Ārija (1974). Feodālā Rīgas rāte un tās arhīvs. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 12, 61.–71. lpp.

¹⁹ *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii s 1649 goda* (1830) (turpmāk: *PSZ*). Tom 5. Sankt-Peterburg, Nr. 2703, s. 49.

iestādēm. Tas būtiski apgrūtinā attiecīgā laika posma pētniecības iespējas, jo ģenerālgubernators bija vienojošais elements starp impērijas iestādēm un Rīgas pilsētu. Ukazu apkopojumos nav tematisko rādītāju, bet dažreiz ir īsi satura izklāsti.²⁰ Daļa lietu ir bojātas un dokumenti salasāmi tikai daļēji. Ukazi katrs skar citu jomu, notikumu vai cilvēku, pārsvarā militāro vai kancelejas personālu. Līdz ar to daudzi saglabājušies ukazi nav tieši saistīti ar Rīgu, bet kaut kādā mērā to skar, piemēram, par magazīnu trūkumu un karaspēka nepietiekamu apgādi vai ukazs par nepieciešamību no draudzēm ievākt informāciju par mirušo un dzimušo skaitu.²¹ Šādas lietas neparāda tieši Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas attiecības, bet vēsti par tobrīd valstij svarīgiem jautājumiem, kurus risināja arī Rīgā.

Vidzemes gubernatora kancelejas fondā (*Kanzelei des Livländischen Civil-Gouverneurs*, 3.) atrodami daži dokumenti no apskatāmā perioda, jo jautājumi, kuri tajos aplūkoti, bijuši aktuāli arī vēlāk – valdnieku vizišu vai caurbraukšanu organizēšana, pilsētas kases stāvokļa atskaites, mēru un svaru vienādošana, kā arī nocietinājumu būve un karaspēka apgāde.²² Šie jautājumi, kā redzams, bija pietiekami būtiski gan pilsētai, gan gubernas iestādēm visos laikos, jo hronoloģiski Vidzemes gubernatora funkcionēšana saistāma ar periodu pēc vietniecības laika.

17. gadsimtā Rīgas tirgotāji bija izcīnījuši tiesības piedalīties pārvaldē, un Lielās ģildes pārstāvji, iesaistoties pilsētas kolēģijās un komisijās, līdzdarbojās tās iekšējās un ārējās dzīves organizēšanā. Tādēļ apskatāmā jautājuma kontekstā aktuāls ir arī Lielās ģildes fonds (223.). Lielā ģilde kā korporatīva iestāde rātē pārstāvēja tirgotāju intereses. Ar rātes starpniecību šīs intereses tika reprezentētas pie ģenerālgubernatora un valdības. Fondā nav saglabāties daudz lietu no apskatāmā perioda, tāpēc konkrētāku priekšstatu par ģildes lomu pilsētas pār-

²⁰ Ukazu tematiskais rādītājs par 18. gadsimtu [sastādīts 18. gs. otrajā pusē?]. *LNA-LVVA*, 2715–1–18.

²¹ Ukazs no kara kolēģijas par magazīnu nepietiekamību, 23.12.1726. *LNA-LVVA*, 2715–1–21, 35. lp.; Ukazs no kara kolēģijas par draudžu pārskatu sastādīšanu par mirušajiem un dzimušajiem draudzes locekļiem, 23.02.1725. Turpat, 36. lp.

²² Materiāli par caru kronēšanu, viņu ģimenes locekļu caurbraukšanu caur gubernu, 1764–1808. *LNA-LVVA*, 3–5–137; Sarakste ar Rīgas rāti par pilsētas kases stāvokļa atskaišu iesniegšanu, 1673–1877. *LNA-LVVA*, 3–5–987; Sarakste ar Iekšlietu ministriju par mēru vienādošanu, 1737–1844. *LNA-LVVA*, 3–5–1140; Sarakste ar Rīgas rāti un provianta depo par nocietinājumu celtniecību un karaspēka izvietojumu, 1736–1854. *LNA-LVVA*, 3–5–1444.

valdē var gūt no rātes, nevis ģildes dokumentiem. Šādu iztrūkumu fondā varēja radīt ģildes arhīva izvešana no valsts Otrā pasaules kara laikā. Atsevišķās lietās apkopoti dokumenti, kas attiecas uz kādu ār-kārtas rīkojumu no Sanktpēterburgas vai tirgotāju tiesību aizskārumu ģildes locekļu uztverē.²³ Tikai par laiku no 1710. līdz 1745. gadam saglabājušies Lielās ģildes vadības (vecājo sola) sanākšanu protokoli. Tie rāda, kādus politiska, sociāla un ekonomiska rakstura jautājumus izskatīja tirgotāju pārstāvji, kādus cilvēkus vēlēja amatos pilsētas pārvaldes iestādēs un kā rūpējās par dažādu tirgotāju prasību virzīšanu uz rāti, ieskaitot Vastlāvju sūdzības (*Fastnachts-Gravamina*).²⁴ Tāpat redzams, cik rūpīgi ģildes locekļi sekoja līdzī pilsētas deputātu panākumiem un ziņojumiem no Maskavas un Sanktpēterburgas.

Kopumā jāsecina, ka Lielās ģildes un ģenerālgubernatora fondos nav saglabājušies dokumentu kompleksi par pētāmo periodu, bet ir tikai atsevišķas lietas, kuras neveido priekšstatu par tā laika lietvedības vešanas un arhīva kārtošanas principiem.

Citas Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas attiecību veidošanā iesaistītās personas, kuru radītajiem dokumentiem nav savu fondu, bija ilglaicīgi un īslaicīgi Rīgā izvietotu karaspēku daļu komandieri, kuru sarakste ir atrodama to iestāžu fondos, pie kuriem viņi vērsās ar saviem lūgumiem vai pieprasījumiem. Savukārt Rīgas cietokšņa komandanta, Senāta un Vidzemes, Igaunijas un Somijas lietu Justīc-kolēģijas (*Iustitskollegiia lifliandskikh, estliandskikh i finliandskikh del*) un citu valsts kolēģiju fondi glabājas Krievijas Federācijas vēstures arhīvos. Raksta sagatavošanas laikā darbu ar šiem materiāliem ir padarījusi praktiski neiespējamu epidemioloģiskā situācija pasaulē, tāpēc tie nav iekļauti apskatā.

PILSĒTAS UN VALSTS ATTIECĪBAS NOSAKOŠIE PAMATDOKUMENTI

Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas attiecības balstījās uz Lielā Ziemeļu kara laikā parakstītajiem pamatdokumentiem, kas saglabāja savu nozīmi visu 18. gadsimtu. Tie bija:

²³ Piemēram: Lieta par Turku kara nodokļa uzlikšanu un ievākšanas principiem Rīgā, 01.-06.1769. *LNA-LVVA*, 223-1-84; Dokumenti par mastu šķirotāja Daniēla Šteinhausera prasību par uzņemšanu birģeros, 1752. *LNA-LVVA*, 223-1-81.

²⁴ Lielās ģildes vecāko sapulču sēžu protokoli, 1720-1745. *LNA-LVVA*, 223-1-27.

1) Akorda punkti – 1710. gadā parakstītie padošanās nosacījumi, kuri ietverti 22 punktos un kurus piedāvāja pilsēta no savas puses, bet Krievijas impērijas armijas ģenerālfeldmaršals un Rīgas apļenkuma komandieris Boriss Šeremetjevs (*Sheremetev*, 1652–1719) rakstīja rezolūciju par katru no tiem, apstiprinot vai komentējot tajā minēto nosacījumu;²⁵

2) Krievijas cara Pētera I (*Petr I*, 1672–1725) 1710. gada 30. septembra rezolūcija par Akorda punktiem jeb žēlastības grāmata;²⁶

3) 1721. gada 30. augustā parakstītais Nīstades miera līgums starp Krievijas impēriju un Zviedrijas karalisti.²⁷

Pirmo divu dokumentu oriģināli glabājas jau minētajā 8. fondā – rātes slepenajā jeb iekšējā arhīvā. Tajā attiecībām ar Krievijas impēriju un kopumā 18. gadsimtam veltīts īpašs dokumentu kopums jeb kapsula. Tajā bez iepriekš minētiem dokumentiem glabājas vēlāka laika imperatoru ukazi par privilēģiju apstiprināšanu un atsevišķas tiesību normas skaroši rīkojumi, parasti bez pavadošiem vai skaidrojošiem dokumentiem.

Akorda punktus un tos vēlāk apstiprinošajos dokumentos garantētas Rīgas pilsētas tiesības saglabāt savu:

- 1) reliģisko piederību,
- 2) teritoriju ar tās tiesībām un paradumiem, ieskaitot muižas,
- 3) pārvaldes, policejisko un tiesu iekārtu,
- 4) privātās un publiskās kredītaistības,
- 5) kārtu tiesības,
- 6) vācu valodu kā oficiālo pilsētas kancelejas valodu.

Rīgas rātes vēlēšanās maksimāli nosargāt visas šīs tiesības lielā mērā arī noteica pilsētas intereses un rūpes attiecībās ar Krievijas impēriju; arī dažādi pušu savstarpējie konflikti izrietēja no šo tiesību būtības interpretācijas. Savukārt Krievijas impēriju interesēja pilsētas ienākumu novirzīšana valstiski svarīgiem pasākumiem, piemēram, cietokšņa uzturēšanai, valsts ienākumu, tai skaitā muitas nodokļu kārtīga iekasēšana, krievu tirgotāju interešu aizsardzība utt. Šīs abu pušu prioritātes noteica dokumentu kompleksu, kurš radās no pilsē-

²⁵ Rīgas pilsētas kapitulācijas Akorda punkti. Rīga, 30.06.1710. *LNA-LVVA*, 8–3–kapsula G–1, 2.–7. lpp.

²⁶ *PSZ*. Tom 4, Nr. 2302, s. 577; Pētera I apstiprinājums Rīgas privilēģijām, 30.09.1710. *LNA-LVVA*, 8–3–kapsula G–2, 1. lpp.

²⁷ *PSZ*. Tom 6, Nr. 3819, s. 420–431.

tas un impērijas savstarpējās komunikācijas. Ne mazāk svarīgi pieminēt, ka ar pilsētas tiesībām un to apstiprināšanu saistītie dokumenti bieži lietās pieejami gan krievu, gan vācu valodā, kas ļauj izsekot attiecīgā laika tulkošanas praksei, īpatnībām un izmaiņām, kas atsevišķos gadījumos var būt pētnieciski svarīgs aspekts.

PAR RĪGAS PILSĒTAS UN KRIEVIJAS IMPĒRIJAS ATTIECĪBĀM LIECINOŠAS TEMATISKAS DOKUMENTU KOPAS

Viena no tematiskajām dokumentu kopām, kas glabājas Rīgas rātes ārējā arhīva fondā, ir no pilsētas uz Sanktpēterburgu un Maskavu sūtīto delegāciju materiāli par laika posmu no 1721. līdz 1783. gadam.²⁸ Delegācijas sūtija uz galvaspilsētām saistībā ar imperatoru kronēšanām, bērēm, kādām svinībām vai citiem zīmīgiem notikumiem. Ja delegācija devās uz imperatora kronēšanas svinībām, tās galvenais uzdevums bija rūpēties, lai jaunais imperators apstiprinātu Rīgas pilsētas privilēģijas. Delegācijās parasti ietilpa vairāki cilvēki, t. i., kāds no birģermeistariem, rātskungiem un/vai kāds no Lielās ģildes tirgotājiem. Fondā atrodamas sūtņu vēstules uz Rīgu, kā arī delegātu sagatavotie rēķini par izdevumiem ceļošanas laikā. Vēstulēs parādās informācija, kā sūtņi veidoja pazīstamo ierēdņu loku, kuri izpalīdzēja ar darbiem vai padomiem, lai jautājumus risinātu Rīgai vēlamā veidā. Delegāti centās aprakstīt arī to, kā dažāda līmeņa varas pārstāvji uztvēruši rātes sagatavotos lūgumus (par lūgumrakstiem sk. tālākā tekstā) un kā viņiem uzdotie uzdevumi tikuši risināti valsts iestādēs. Tā kā delegāti tērēja diezgan daudz naudas, iespējams, ka viņi vēstulēs pārspilēja sarunu gaitā gūtās sekmes, tomēr diez vai viņi varēja atļauties melot par cilvēkiem, kurus apmeklēja un ar kuriem tikās. Savukārt rātes dotās instrukcijas un atbildes vēstules delegātiem pārsvarā atrodamas rātes arhīva daļā "Aulica" (sk. tālākā tekstā),

²⁸ Piemēram: Sanktpēterburgas 1721. gada delegācijas dokumenti, 10.1721.–05.1722. *LNA-LVVA*, 673–1–1110; Rīgas pilsētas delegāta sekretāra Gotfrīda Bērensa vēstules no Maskavas, 03.1722.–07.1722. *LNA-LVVA*, 673–1–1111; Dokumenti par 1725. gada delegāciju uz Sanktpēterburgu, 03.1725.–09.1725. *LNA-LVVA*, 673–1–1112; Rīgas delegāta minsterejas kunga Georga Bērensa vēstules no Sanktpēterburgas, 09.1723.–12.1723. *LNA-LVVA*, 673–1–1118; Rīgas 1760. gada delegācijas uz Sanktpēterburgu dokumenti, 03.1760.–01.1761. *LNA-LVVA*, 673–1–1145.

bet dažreiz arī pie delegāciju materiāliem. Instrukcijās vai tās pava-
došos dokumentos norādītas arī personas, ar kurām jācenšas veidot
īpaši labas attiecības uzturēšanās laikā Sanktpēterburgā vai Mas-
kavā.²⁹

Uz galvaspilsētām sūtītajiem delegātiem dotās instrukcijas parāda
pilsētai tobrīd aktuālos jautājumus. Var izsekot vairākām tematiska-
jām grupām, kuras Rīgas rātei sagādāja pastāvīgas rūpes:

1) privilēģiju kopuma apstiprināšana, tai skaitā birģeru tiesību
piešķiršanas kārtības nemainība, burgrāfa tiesas saglabāšana, pilsē-
tas finansiālā patstāvība;

2) attiecības ar muižniecību, kur atsevišķos jautājumos pilsētas
un muižnieku viedoklis būtiski atšķīrās, t. sk. izbēgušo zemnieku iz-
došana, birģeru tiesības iegūt īpašumā muižas utt.;

3) militārā joma – cietokšņa aizsardzības spēju uzturēšana, šķūtis,
karavīru izvietošana;

4) tirdzniecības joma – Rīgas pilsētas tirdzniecības tradīciju sa-
glabāšana, dažādu preču tirdzniecības periodiski aizliegumi, ne-Rīgas
izcelsmes tirgotāju tiesību jautājumi.

Lai gan akcenti varēja mainīties atkarībā no delegācijas sastāva, tā
brīža starptautiskās un iekšpolitiskās situācijas, imperatora nostājas
utt., tomēr Rīgas rātei būtiskie jautājumi parasti bija saistīti ar šiem
tematiskajiem lokiem. Delegāciju dokumenti kopumā tādā kā šķērs-
griezumā parāda konkrētā brīža situāciju pilsētas un valsts attiecībās.

Apskatītajai tēmai svarīgs materiālu kopums ir arī tirgotāju
iesniegtās Vastlāvju sūdzības.³⁰ Lielā gilde regulāri sagatavoja vēstules
rātei, kurās vairākos punktos bija uzskaitītas pilsētas iekšējās dzīves
parādības vai apstākļi, kuri, pēc tirgotāju domām, traucēja tirdzniecī-
bas attīstībai vai aizskāra viņu intereses.³¹ Lai gan varētu šķīst, ka šīs
sūdzības ir pilsētas ikdienu, nevis attiecības ar valsti raksturojoši doku-
menti, tomēr tās atspoguļo tirgotāju nostāju pilsētas pārvaldes jautāju-
mos, bieži skar privilēģiju un tiesību jomu, kā arī spilgti demonstrē

²⁹ Rīgas pilsētas instrukcija delegātiem Sanktpēterburgā, 20.10.1721. *LNA-LVVA*, 673–1–1110, 1.–4. lp.

³⁰ Lielās gildes Rīgas rātei iesniegtās Vastlāvju sūdzības, 1702–1762. *LNA-LVVA*, 673–1–934.

³¹ Hormuth, Dennis (2015). Einleitung: Innerer Aufbau und Aufgaben der Großen Gilde zu Riga im historischen Kontext des letzten Viertels des 17. Jahrhunderts. In: Dennis Hormuth (Hg.). *Das Memorialbuch der Ältestenbank der Großen Gilde zu Riga 1677–1702*, S. 1–16, hier S. 12.

tirgotāju elites spiedienu uz pārvaldes orgāniem. Iepazīstoties ar šiem dokumentiem, vienmēr jāpatur prātā, ka tirdzniecība bija Rīgas ekonomikas pamats un ka tieši tās vajadzības lielā mērā noteica pilsētas dzīvi un iekārtu. Tirgotāju izteiktās prasības, protams, neatspoguļoja visu, bet tikai varenāko un bagātāko, Lielās ģildes vadību kontrolējošo tirgotāju viedokli. Lai gan rāte ne vienmēr varēja apmierināt viņu prasības, rātskungiem ar tām bija jāreķinās, jo pilsētas finanšu jomā rātes un tirgotāju pārstāvjiem bija jāatrod kompromiss. Līdz ar to rātes darbība nav skatāma pilnīgi atrauti no tirgotāju korporatīvo iestāžu aktivitātēm.

Nozīmīga tematiskā dokumentu kopa ir arī strīdu lietas (tiesu lietas), kurās ir bijusi iesaistīta Rīgas pilsēta un kuras izskatītas augstākajās tiesu instancēs – Justīckolēģijā un Senātā. Lietas parasti attiecās nevis uz likumu vai privilēģiju kopumu, bet gan uz konkrētu situāciju – kādas personas, personu grupas vai organizācijas sūdzību par pastāvošo kārtību Rīgā, kas, protams, balstījās tajās pašās privilēģijās, kārtībā un ieradumos, kurus bija apstiprinājuši Krievijas imperatori. Lietu izskatīšana varēja ilgt gadiem, tādēļ radās dokumentu kopums, kas aptvēra konkrētās lietas virzību dažādās instancēs. Rātes un arī ģildes arhīvos glabājas dokumentu oriģināli un kopijas, kas parasti apkopoti lietās, kuras attiecas vai nu uz vienu konkrētu konfliktsituāciju, piemēram, mastu šķīrotāja Daniēla Šteinhauera prasību par birģeru tiesību piešķiršanu, vai arī uz kādu problēmjautājumu, piemēram, alus darīšanas tiesībām.³² Par problēmjautājumu apkopotie dokumenti var būt visdažādākā satura, bet konfliktsituācijām veltīto lietu saturs parasti ir viengabalains. Tajās ietverti abu strīdīgo pušu skaidrojošie materiāli strīda izskatīšanas instancei, bieži ar pielikumiem. Tāpat lietās apkopoti Justīckolēģijas un Senāta lēmumi šajās prāvās. Justīckolēģijas lēmumi kopiju veidā glabājas arī rātes kancelejas fondā, sakārtoti pa gadiem.³³ Protams, Justīckolēģija izskatīja arī tādas lietas, kuras nāca no rātes kā zemākās tiesas instances uz Justīckolēģiju kā apelācijas iestādi un attiecās uz konkrētu

³² Lietas par alus darīšanas tiesībām Rīgā, 1751–1752. *LNA-LVVA*, 749–7–41 un 749–7–42; Lieta par Daniēla Šteinhauera prasību par birģeru tiesību piešķiršanu, 1752. *LNA-LVVA*, 223–1–81; Lieta par Daniēla Šteinhauera prasību par birģera tiesību piešķiršanu, 1748–1760. *LNA-LVVA*, 673–1–729.

³³ Justīckolēģijas lēmumi tiesu lietās, 1719–1785. *LNA-LVVA*, 749–6–[1307.–1319., 1324. lieta].

cilvēku privātiem strīdiem, nevis pilsētas privilēģiju un tiesību jautājumiem. Arī šādi lēmumi glabājas minētajās rātes lietās.

Minētā konfliktsituāciju dokumentācijas kopa palīdz pētīt, kādas Rīgā pastāvošās tiesības un kārtību apstrīdēja dažādi cilvēki vai sabiedrības grupas un kādu pozīciju konfliktos ieņēma augstākās lēmējinstances.

RĀTES IKDIENAS DARBĪBU ATSPOGUĻOŠĀS DOKUMENTU KOPAS

Bez tematiskajām dokumentu kopām rātes arhīvā veidoti arī ienākošo vai izejošo dokumentu kopojumi, kā arī dažādas sēžu protokolu grāmatas, kas atspoguļo rātes kancelejas darba ikdienu. Viens no šādiem dokumentu apkopojumiem ir Rīgas rātes sēžu protokoli (vēsturiskais nosaukums “Publica”), kas ietver ierakstus no rātes sanāksnām, kurās kāds no rātskungiem ziņoja par konkrētu atgadījumu vai problēmu.³⁴ Tālākā tekstā tiek fiksēts rātes lēmums šajā jautājumā. Saistībā ar raksta tematiku jāsaaka, ka attiecības ar Krievijas impērijas ierēdņiem, virsniekiem un citiem pārstāvjiem aizņēma salīdzinoši daudz rātes laika. Ierēdņi mēdza vērsties pie birģermeistariem un mutiski izklāstīt savu problēmu, pēc tam birģermeistars ziņoja par notikušo sarunu rātei, un tas tika atspoguļots protokolā. Jautājuma izskatīšana varēja notikt arī pretējā virzienā. Piemēram, tirgotājus neapmierināja kāda krievu karavīru vai ierēdņu rīcība un viņi griezās pie rātes, lai tā savukārt vērstos pie virsniekiem vai ģenerālgubernatora un jautājumu nokārtotu. Tāpat rātes sēžu protokolos fiksēti no ģenerālgubernatora, vēlāk – no gubernas valdes saņemtie reskripti, kas skāra visdažādākās dzīves sfēras. Protokolos norādīts, kādas institūcijas tālāk saņēma informāciju par attiecīgo reskriptu vai kam to lika īstenot.

Rātes slepeno sēžu protokoli no 1721. gada apkopoti atsevišķos sējumos un dokumentē rātes un ģilžu pārstāvju kopīgās vienošanās par Krievijas impērijas galvaspilsētas ierēdņiem, kā arī vietējās varas pārstāvjiem (gubernatoram, vicegubernatoram, virsniekiem) paredzēto dāvanu apjomu.³⁵ Uz Ziemassvētkiem nelielas naudas dāvanas

³⁴ Rīgas rātes sēžu protokoli, 1710–1785. *LNA-LVVA*, 749–6–[65.–199. lieta].

³⁵ Piemēram, 1721. gada 26. aprīļa ieraksts Rīgas rātes slepeno sēžu protokolu grāmatā. *LNA-LVVA*, 749–6–387, 1. lpp.

saņēmuši arī gubernas sekretāri. Tāpat tur atrodama informācija par pilsētas pārstāvjiem piešķiramo finansējumu pilsētas interešu aizstāvēšanai delegāciju sastāvā. Pārsvarā šādas sēdes noturēja pāris reižu gadā. Protokolētas arī rātskungu un tirgotāju apspriedes par rīcības modeli gadījumos, kad kāds ierēdnis atteicies pieņemt dāvanu. Ņemot vērā, ka Krievijas impērijā ierēdņiem bija aizliegts pieņemt dāvanas, slepeno sēžu protokoli ir vērtīgs materiāls, lai pētītu, kādos gadījumos rāte un tirgotāji uzskatīja par nepieciešamu tomēr izmantot šo metodi, kādas dāvanas, kam un cik bieži tika pasniegtas un kāda bija saņēmēju reakcija, kā arī to, kādi mājieni rātskungiem un tirgotājiem tika doti no dāvanu saņēmēju puses un kā tie tika interpretēti. Tāpat kā delegāciju materiāli, arī slepeno sēžu protokoli parāda kancelejas darbinieku nozīmi attiecību kārtēšanas procesa ietvaros, jo šie cilvēki radīja un pārrakstīja dokumentus. Līdz ar to viņi zināja ne tikai dokumentu saturu, bet arī virzību kancelejas iestādēs.

Rātes arhīva daļu veido arī kancelejas izsūtīto rakstu koncepti (t. i., uzmetumi) un noraksti (vēsturiskais nosaukums "Aulica").³⁶ Sējumos hronoloģiskā secībā apkopoti rātes raksti ģenerālgubernatoram, Senātam, dažādām kolēģijām un amatpersonām. Pateicoties šādam apkopojumam, secināms, cik lielu daļu rātes sarakstes veidoja tieši komunikācija ar ģenerālgubernatoru un kādi bija šīs sarakstes pastāvīgie jautājumi. Gandrīz nepārtraukti sarakstē figurē jautājumi, kas saistīti ar militāro jomu: karavīru izvietošana, kazarmu un staļļu būve un uzturēšana, nocietinājumu un artilērijas stāvoklis, civiliedzīvotāju sūdzības par pāridarījumiem no militārpersonu puses utt. Šo jautājumu nemitīgu atrašanos dienaskārtībā visticamāk provocēja tas, ka, atšķirībā no citiem pilsētai būtiskiem jautājumiem, savienot pilsētas infrastruktūras un finansiālās iespējas ar valsts uzstādījumiem militārajā jomā bija neiespējami un nepārtraukti bija jāmeklē kompromisa varianti starp vēlamo un iespējamo. Nenoliedzams ir arī fakts, ka pilsēta nevēlējās veikt būtiskus kapitālieguldījumus militārajā infrastruktūrā, ko izmantoja gandrīz tikai krievu zaldāti. Atrodama arī sarakste par un ar delegātiem, kuri sūtīti uz Maskavu vai Sanktpēterburgu, rātes dotās instrukcijas un to pielikumi. Pastāvīgas rakstu tēmas ir arī pilsētas aizstāvētās tiesības uz īpašiem tirdzniecības

³⁶ Rīgas rātes izejošo rakstu norakstu grāmatas jeb "Aulica", 1710–1785. *LNA-LVVA*, 749–6–[488.–551. lieta].

noteikumiem, pilsētas finansiālā stāvokļa jautājumi un muitas iestāžu darbības nodrošināšana. Kopumā jāsecina, ka “Aulica” materiāli ļoti veiksmīgi kombinējas un savstarpēji papildina rātes ārējā arhīva materiālus.

Specifisks dokumentu veids, kas atrodams pārsvarā “Aulica” sējumos, ir rātes sagatavotie detalizētie lūgumi, ar kuriem tā vērsās pie cara, vēlāk imperatora. Šajos lūgumos rāte formulēja vairākas pilsētai tobrīd aktuālas problēmas un savu piedāvājumu katras problēmas risinājumam. Lūgumos apskatīto punktu daudzums svārstījās no pieciem sešiem līdz pat 30. Dokumentu veids iezīmīgs ar to, ka tajā noteiktā periodā summējas liela daļa pilsētai tobrīd aktuālo jautājumu, tā sacīt – problēmu šķērsgriezums, atšķirībā no citiem dokumentiem, kuri koncentrējas uz kādu noteiktu jautājumu. Rātei tie bija ļoti svarīgi dokumenti, tādēļ pārsvarā rātes fondos iespējams atrast arī atbildes uz šiem punktiem, kas savukārt parāda valdības tā brīža nostāju izvirzītajos jautājumos. Kā piemēru var minēt 1721. gada decembrī sagatavoto 28 punktus ietverošo rātes vēstuli, kurā lūgta gan vispārēja tiesību apstiprināšana, gan atsevišķu detaļu skaidrojumi – pilsētas finansiālajā situācijā, karavīru un virsnieku izvietošanas un apgādes jautājumos, iekšējās un ārējās tirdzniecības (ieskaitot ar Kurzemes un Zemgales hercogisti) lietās.³⁷ Šis lūgumraksts sastādīts ar atsauci uz Nīstades miera līgumu, kur vispārīgi apstiprinātas kapitulācijas; savukārt lūgumā prasīts skaidrot papildus nosacījumus, lai pilsēta varētu attiecīgajās situācijās rīkoties saskaņā ar tiem. Zīmīgi, ka par atsevišķiem punktiem lēmumi Sanktpēterburgā tika pieņemti tikai 1728. gadā.³⁸

Vēl viens tēmas izpētei būtisks ikdienā rātē ienākošo dokumentu kopojums ir ģenerālgubernatora reskripti.³⁹ Rātes kancelejā tie apkopoti sējumos, kas atkarībā no dokumentu daudzuma veltīti vairākiem gadiem, gadam vai pusgadam. Glabāti iesūtītie oriģināli, bet bieži pieejami arī tekstu tulkojumi vācu valodā, kas ir neatsverams avots dažādu laikmetam raksturīgu terminu, vietvārdu, kā arī amatu un

³⁷ Rīgas rātes lūgumraksts Pēterim I par tiesību apstiprināšanu un aktuālajiem jautājumiem, 02.12.1721. *LNA-LVVA*, 673–1–907, 3.–13. lp.

³⁸ Imperatora Pētera II rezolūcija par Rīgas rātes iesniegto 28 punktu lūgumu, 02.09.1728. *LNA-LVVA*, 8–3–kapsula G–10, 1. lp.

³⁹ Rīgas ģenerālgubernatora reskripti, 1710–1783. *LNA-LVVA*, 749–6–[945.–1039. lieta].

iestāžu nosaukumu un to tulkošanas izmaiņu izpētei, precīzai identificēšanai un tulkošanai mūsdienās.

Ar vārdu “reskripts” Krievijas impērijas tiesisko dokumentu vidū saprata imperatora rakstu jeb pavēli kādai konkrētai amatpersonai. Ar to varēja dot norādījumus, izteikt pateicību vai piešķirt apbalvojumu. Savukārt Baltijas telpā ar to plašākā nozīmē apzīmēja augstākstāvošas institūcijas sūtītu pavēli. Respektīvi, par reskriptiem rātē sauca rīcību prasošus dokumentus, kas ienāca no augstākām valsts pārvaldes iestādēm, piemēram, Galvenās artilērijas un fortifikācijas kancelejas, kā arī vicegubernatoriem un cietokšņa komandantiem. Reskripti bieži attiecās uz ļoti šaurām tēmām un prasīja konkrētu rīcību no zemākstāvošās iestādes. Piemēram, 1725. gadā ģenerālgubernators Aņikita Repņins (*Repnin*, 1668–1726) pavēlēja rātei iesniegt ikmēneša ziņojumus par pilsētas ienākumiem un izdevumiem, savukārt 1728. gadā gubernators Grigorijs Černiševs (*Chernishev*, 1672–1745) pavēlēja rātei bez viņa apstiprinājuma neiecelt jaunus birģermeistarus.⁴⁰ Rīgas rātes “Ģenerālgubernatora reskriptu” kopojumā, šķiet, iekļauti visi vai gandrīz visi dokumenti, kuri ienāca rātē no ģenerālgubernatora kancelejas. Lai arī ne visos gadījumos, bet ir pieejami reskriptus pavadošie dokumenti – ukazi, ziņojumi, plāni utt. Tie kārtoti pārsvarā pēc ienākšanas laika, un nav sastādīti nekādi rādītāji. Līdz ar to darbs ar reskriptu sējumiem, kuru apjoms var pārsniegt 1000 lapas par gadu, prasa lielu laika patēriņu, ja vien netiek meklēts konkrēts dokuments, kura izdošanas datums ir zināms. Ņemot vērā, ka paša ģenerālgubernatora fondā izejošie dokumenti ir daudz sliktāk saglabājušies, šis avotu kopojums ir būtisks resurss, pētot vietējās un augstākās varas mijiedarbību.

SECINĀJUMI

18. gadsimta Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas iestāžu attiecību veidotājiem no perifērijas puses – rātei, Lielajai ģildei un ģenerālgubernatoram – Latvijas Valsts vēstures arhīvā ir savi fondi, bet

⁴⁰ Ģenerālgubernatora A. Repņina reskripts Rīgas rātei par ikmēneša finansiālo atskaišu iesūtīšanu, 27.07.1725. *LNA-LVVA*, 749–6–955, 361. lp.; Gubernatora Grigorija Černiševa pavēle Rīgas rātei bez viņa apstiprinājuma neiecelt jaunus birģermeistarus vai rātskungus un kopumā rīkoties saskaņā ar Imperatora pavēlēm un likumiem, nevis vācu tiesībām, 25.06.1728. *LNA-LVVA*, 749–6–958, 234. lp.

tikai rātes arhīva kontekstā var runāt par dokumentu kompleksiem, kuri atspoguļo sava laika lietvedības vešanas un arhīva veidošanas kārtību, kamēr abos pārējos fondos saglabājušās tikai atsevišķas lietas, kas sniedz fragmentāru priekšstatu par kancelejas darbību, tās radītajiem un glabātajiem dokumentiem. Savukārt centrālās varas iestāžu, kā Senāta un Justīckolēģijas, dokumenti glabājas Krievijas Federācijas arhīvos.

Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas attiecības balstījās uz 1710. gada Rīgas padošanās līgumu, ko 1721. gadā apstiprināja Nīstades miera līgumā starp Krievijas impēriju un Zviedrijas karalisti. Vienošanās paredzēja ierastās pilsētas pārvaldes kārtības, privilēģiju, iestāžu un tiesību saglabāšanu. Ap šo saglabāšanas jautājumu arī risinājās tālākā Krievijas impērijas un Rīgas pilsētas komunikācija.

Sākumposmā, kad vēl turpinājās Lielais Ziemeļu karš un Baltijas stāvoklis vēl nebija pilnībā skaidrs, attiecību pamatu veidoja ikdienas aktuālie jautājumi – sagrautās pilsētas sakārtošana, tīrības uzturēšana, satiksmes un preču piegāžu atjaunošana, kā arī krievu karaspēka iekārtošanās pilsētā. Tobrīd Rīgas pilsēta, tāpat kā visa pašreizējā Vidzemes teritorija, no Krievijas impērijas puses, domājams, tika uztverta kā iespējama maiņas objekts eventuālajās miera sarunās ar Zviedrijas karalisti, nevis uzreiz kā teritorija, ko pievienot Krievijas impērijai, tādēļ arī lēmumi par šo teritoriju bija vairāk vērsti uz konkrētu situāciju risināšanu, nevis ilglaicīgiem plāniem teritorijas pārvaldīšanā. Tīkmēr krievu ierēdņiem bija iespēja iepazīties ar Baltijas vietējo likumdošanu, ekonomiskajiem apstākļiem, lauku un pilsētu stāvokli, kā arī tirdzniecības iespējām, lai pēc miera noslēgšanas un Baltijas iekļaušanas Krievijas impērijā orientētos vietējos paradumos. Neskatoties uz to, vēl 1728. gadā Pēteris II (*Petr II*, 1715–1730) pieprasīja Rīgas pilsētai izsūtīt uz Sanktpēterburgu norādījumus un instrukcijas, ko devusi Zviedrijas karalistes valdība vietējam ģenerālgubernatoram.⁴¹

Sākotnēji galvenie rātes korespondences adresāti bija gubernators, Krievijas caristes, vēlāk impērijas karaspēka komandieri, Krievijas caristes pilnvarotais Vidzemē barons Gerhards Johans Lēvenvolde (*Löwenwolde*, ?–1723), 1712. gadā ieceltais Rīgas rātes prezidents un

⁴¹ Ukazu reģistra ieraksts par Zviedrijas valdības instrukciju Rīgas ģenerālgubernatoram sūtīšanu uz Sanktpēterburgu. 21.08.1728. *LNA-LVVA*, 2715–1–18, 6. lp.

viršinspektors Ilja Isajevs (*Isaev*, 1674–1741) un Rīgas cietokšņa komandanti. Daļai no šiem cilvēkiem, kā, piemēram, Iljam Isajevam, Baltija bija neierasta darba vide, tādēļ sarakstē ar viņu no rātes puses parādās diezgan bagātīgs skaidrojošais materiāls par pilsētas funkcionēšanas pamatprincipiem. Piemēram, 1715. gada sākumā rāte skaidroja Isajevam, kas ir prezidējošais birģermeistars, kādas ir minsterejas (*Münsterei*), ķemerejas (*Kämmerei*) un citu tiesu, kā arī vairāku viršinspektoru amatu funkcijas, kas, ņemot vērā sazaroto Rīgas pārvaldes struktūru, ir būtisks izziņas avots.⁴² Ar laiku šādas informācijas paliek aizvien mazāk un sarakstē tiek risināti jau aktuālie jautājumi.

Raksta tematikas kontekstā izrādījās, ka galveno avotu bāzi pētniecībai no LNA-LVVA glabāto materiālu klāsta nodrošina Rīgas rātes arhīva daļas. To sakārtotība un saglabātības pakāpe liecina, ka rātes kancelejas darbinieki ikdienā rūpīgi strādāja ar dokumentiem. Turklāt ieviestā kārtība tika pārmantota no vienas sekretāru paauzdes uz nākamo, nodrošinot nepārtrauktību dokumentu glabāšanas pamatprincipos.

Galvenās dokumentu kopas, uz kuriem var balstīt raksta tematikas pētniecību, iedalāmas tematiskos un hronoloģiskos blokos. Pie pēdējiem pieder rātes atklāto un slepeno sēžu protokoli. Ģenerālgubernatora reskriptu, Justīckolēģijas un Senāta lēmumi nodrošina ienākošās dokumentācijas apkopojumu. Izejošā sarakste koncentrēta rātes arhīva daļā ar nosaukumu “Aulica”. Tematiskajā blokā ietilpst tiesvedības dokumenti, kuros iesaistīta pilsēta, un uz Sanktpēterburgu un Maskavu devušos delegāciju dokumenti. Par galveno avotu Rīgas tirgotāju ietekmes uz rāti izsekošanai ilgstošākā periodā varētu uzskatīt regulārās Vastlāvju sūdzības, kurās vairākos punktos tirgotāji pamatoja savas problēmas un prasības tiesību, finanšu un infrastruktūras jautājumos. Minētās dokumentu kopas savstarpēji papildina cita citu un veido plašu avotu bāzi Rīgas pilsētas un Krievijas impērijas iestāžu attiecību pētniecībai.

SAĪSINĀJUMI/ABBREVIATIONS

LNA-LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

⁴² Rīgas rātes vēstule prezidentam I. Isajevam par dažādu amatu funkcijām pilsētā, 04.01.1715. *LNA-LVVA*, 749–6–490, 183.–204. lp.

BIBLIOGRĀFIJA/BIBLIOGRAPHY

Nepublicētie avoti/Unpublished primary sources

1. Vidzemes gubernatora sarakste ar Rīgas rāti, 18. gs. *LNA-LVVA*, 3. f., 5. apr., 137., 987., 1140., 1444. l.
2. Rīgas privilēģiju apstiprināšanas dokumenti, 18. gs. *LNA-LVVA*, 8. f., 3. apr., kapsula G-1, 2.-7. lp.; kapsula G-2, 1. lp.; kapsula G-10, 1. lp.
3. Lielās ģildes sēžu protokoli, Krievijas Senāta un imperatoru pavēles saistībā ar Rīgas pārvaldi, 18. gs. *LNA-LVVA*, 223. f., 1. apr., 27., 81., 84. l.
4. Rātes sarakste par nevācu jautājumiem, uz Krieviju sūtīto delegāciju materiāli, Vastlāvju sūdzības, 18. gs. *LNA-LVVA*, 673. f., 1. apr., 729. l.; 907. l., 3.-13. lp.; 934., 1110.-1112., 1118., 1145. l.
5. Rīgas rātes sēžu protokoli, rātes ienākošā un izejošā sarakste, Justīkolēģijas un Senāta lēmumi, amatu strīdu lietas pret ģildēm, 18. gs. *LNA-LVVA*, 749. f., 6. apr., 102. l., 74. lpp.; 65.-199. l., 387. l., 1. lpp.; 488.-551. l.; 490. l., 183.-204. lp.; 945.-1039. l.; 955. l., 361. lp.; 958. l., 234. lp.; 1307.-1319., 1324. l.; 7. apr., 41., 42. l.
6. Senāta ukazi un to reģistri, 18. gs. *LNA-LVVA*, 2715. f., 1. apr., 18. l.; 21. l., 35., 36. lp.

Publicētie avoti un literatūra/Published primary and secondary sources

1. Bulmerincq, August von (Hg.) (1902-1906). *Aktenstücke und Urkunden zur Geschichte der Stadt Riga 1710-1740. Hrsg. aus dem Nachlass des Dr. phil. Anton Buchholtz von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*. Bd. 1-3. Riga: Häcker.
2. Čerpinska, Anita (2020). Rīgas attiecības ar augstākām varas instancēm 18. gadsimtā: historiogrāfisks ieskats. No: Ieva Ose (red.) *Senā Rīga 10*. Rīga: Zinātne, 183.-199. lpp.
3. Doroshenko, Vasilii (1968). Protokoly rizhskogo torgovogo suda kak istochnik dlia izucheniia ekonomicheskikh sviazei Rigi s russkimi, belorusskimi i litovskimi zemliami v XVII veke. V kn.: Anatolii Biron (otv. red.). *Ekonomicheskie sviazi Pribaltiki s Rossiei: Sbornik statei*. Riga: Zinatne, s. 119-145.
4. Ensh, Georgii (1981). *Iz istorii arkhivnogo dela v Latvii*. Riga: Avots.
5. Hormuth, Dennis (Hg.) (2015). *Das Memorialbuch der Ältestenbank der Großen Gilde zu Riga 1677-1702* (Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas, 8). Marburg: Verlag Herder-Institut.
6. Ivanovs, Aleksandrs (2015). Dokumentu komplekss par Rīgas attiecībām ar austrumslāvu pilsētām un zemēm 12.-17. gadsimtā Latvijas Valsts vēstures arhīvā: kompleksa rekonstrukcijas problēmas arhīvu zinātnē un vēstures pētniecībā. No: Valda Pētersone (galv. red.). *Rīga un ridzinieki arhīva dokumentos* (Latvijas Valsts vēstures arhīva zinātniskie lasījumi, 1). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 7.-37. lpp.
7. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii s 1649 goda* (1830). Sankt-Peterburg, Tom 4, Nr. 2302, s. 577; Tom 5, Nr. 2703, s. 49; Tom 6, Nr. 3819, s. 420-431.

8. Samarin, Jurii (1889). *Sochineniia. T. 7: Pis'ma iz Rigi i istoriia Rigi*. Moskva: Mamantov i Ko.
9. Zeida, Ārija (1974). Feodālā Rīgas rāte un tās arhīvs. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 12, 61.–71. lpp.
10. Zeids, Teodors (1992). *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*. Rīga: Zvaigzne.
11. Zutis, Janis (1949). *Očerki po istoriografii Latvii. Chast' I: Pribaltiisko-nemetskaia istoriografii*. Rīga: Latgosizdat.

RELATIONS BETWEEN RIGA AND HIGHER AUTHORITIES IN THE 18TH CENTURY: AN INSIGHT INTO SOURCES FOR RESEARCH

Anita Čerpinska

Dr. hist., researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia.

Research interests: the history of Riga in the 18th and 19th centuries.

The article aims to analyse the document complexes, which are kept in the Latvian State Historical Archive and pertain to the relations between the town of Riga and the Russian Tsardom (as of 1721 Empire) from the 1720s to the 1780s. The research period is set from the moment of the surrender of Riga to the Russian Tsardom during the Great Northern War (1700–1721) to the establishment of the viceroyalty system that replaced the existing model of governance. The article reveals the level of preservation of the archives of the main actors of the relations – the City Council, the Great Guild, and the Governor General – and the document complexes kept therein as sets of documents that over the course of time were deliberately created and arranged based on thematic and chronological principles rather than accidentally gathered groups of documents. The understanding of the logic of their development and mutual link between these document complexes allows fully to uncover the principles of record keeping in the respective institutions and the reasons why these document sets emerged, thus also revealing the basic elements that defined the mutual relations between these institutions.

Key words: Riga Town Council, Governor General of Riga, archives of the institutions.

Summary

Documents essential for studying the relations between Riga and the authorities of the Russian Empire in the 18th century are stored in the Latvian State Historical Archives (LSHA). There are separate funds for the principal local actors forming these relations – Riga Town Council,

Governor General of Riga, and the Great Guild. However, only the fund of the Town Council comprises sets of documents reflecting the manner of records management and formation of the archives, whereas the other two funds contain only isolated files providing a fragmentary insight into the work of the secretariat and the documents created and kept by it.

Relations between Riga and the Russian Empire were based on the act of capitulation of Riga in 1710 to Russia, confirmed by the Treaty of Nystad between Russia and Sweden. The agreement provided for the preservation of the existing order, privileges, institutions, and rights of Riga. The subsequent communication between Russia and Riga dealt with these particular issues.

At the beginning, while the Great Northern War was still ongoing and the situation of the Baltic region was not entirely clear, in the basis of the relations lay the topical everyday issues – tidying up of the city demolished during the siege, keeping it clean, resuming communications and deliveries of goods as well as moving in of the Russian army. It must be noted that at that moment Russia was still at war with Sweden, and Riga (like the whole of Vidzeme) was probably treated by Russia as a potential object to be bartered in eventual peace negotiations with Sweden rather than as a territory to be instantly annexed to Russia. Hence any decisions taken regarding this territory were aimed at solving immediate issues rather than planning long-term administration of the territory. Meanwhile, Russian officials had the chance to get acquainted with the local legislation, economic situation, condition of rural areas and towns, and possibilities for trade in the Baltics to be competent in local custom after signing of the peace agreement and incorporation of the Baltics into the Russian Empire.

Early on, the principal recipients of the correspondence of the Riga Town Council were the Governor, chiefs of the Russian army, the President of the Riga Town Council and chief inspector Ilya Isayev (appointed in 1712), and commandants of the Riga Fortress. For some of these people (like Ilya Isayev) Baltics was not the regular area of responsibility, therefore the correspondence is rich in explanatory material given by the Town Council regarding the basics of the functioning of the city, which is a significant source of information considering the branched structure of Riga administration. Gradually, the amount of such information decreases, and instead, the topical issues are being addressed.

In the context of the topic of the article, it was established that the bulk of the source material for research in the LSHA was constituted by parts of the archives of the Riga Town Council. The order and the quality of preservation of these archives indicate that the employees of the Town Council secretariat were accurate in their everyday work with docu-

ments. Besides, the established practice was handed down from each generation of secretaries to the next one, thus ensuring continuity in the arrangement of documents.

The principal groups of documents on which research of the topic of the article can be based can be divided into blocs arranged thematically and chronologically. The latter include protocols of the public and secret meetings of the Town Council. Rescripts of the Governor General and summaries of the decisions by the Collegium of Justice and the Senate sum up the incoming documentation while the outgoing correspondence is collected in the part of archives titled "Aulica". The thematic bloc includes documents of the proceedings involving the city as well as documents of the delegations leaving for Saint Petersburg and Moscow. The regular complaints of Fastnachts Gravamina can be considered the principal source providing long-term information regarding the influence of Riga merchants on the Town Council. In these complaints, merchants explained problems and justified their requirements regarding issues like rights, finances, and infrastructure. The listed groups of documents are complementary and together they form a solid basis for studying the formation of relations between Riga and higher authorities.